

ΛΙΛΗ ΛΑΜΠΡΕΛΛΗ

Λόγος εύθραυστος κι αθάνατος

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΘΕΑΤΗ ΠΛΕΥΡΑ
ΤΩΝ ΜΑΓΙΚΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

ΛΙΛΗ ΛΑΜΠΡΕΛΛΗ

ΛΟΓΟΣ ΕΥΘΡΑΥΣΤΟΣ ΚΙ ΑΘΑΝΑΤΟΣ

*Προσέγγιση στην τέχνη
της αφήγησης και στην αθέατη πλευρά
των μαγικών παραμυθιών*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Θεωρητικές Επιστήμες / Λαογραφία
*Λίλη Λαμπρέλλη, Λόγος εύθραυστος κι αθάνατος – Προσέγγιση στην
τέχνη της αφήγησης και στην αθέατη πλευρά των μαγικών παραμυθιών*
Υπεύθυνος έκδοσης: Άγγελος Κοκολάκης
Διορθώσεις: Αντωνία Γουναροπούλου
Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Καπένης
Φιλμ-μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση
Copyright® Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη) και Λίλη
Λαμπρέλλη, 2010
Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιανουάριος 2010
KET 6705 ΚΕΠ 22/10
ISBN 978-960-16-3368-8

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600 ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚ/ΜΑ: Ν. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ 122, 563 34 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Λίγα λόγια πριν από την εισαγωγή	13
Εισαγωγή	15

ΜΕΡΟΣ Ι

Τι είναι παραμύθι;	19
1. Λόγος προφορικός	25
2. Λόγος παλιός	29
3. Λόγος οικουμενικός-επαναστατικός	32
4. Λόγος ονειρικός-ποιητικός	41
5. Λόγος συμβολικός	44
6. Λόγος μύησης	54
7. Φτου ξελευτερία	67
Ας συνοψίσουμε. Τι τελικά είναι το μαγικό παραμύθι; ..	70

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

Τι είναι παραμυθιάς;	79
1. Είναι αληθινός	80
2. Λέει την αλήθεια	84
3. Είναι «χωρίς δέρμα»	86
4. Είναι ενήλικος	87
5. Είναι σύγχρονος με το κοινό	89
6. Είναι ανοιχτός στη ζωή	93
7. Ανοίγει την πόρτα στα στοιχεία και στους αγγέλους	95

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

Η αφήγηση είναι τέχνη;	103
Υπάρχουν συγκεκριμένες «οδηγίες αφήγησης»;	108

1. Κράτησε ζωντανή την προφορική παράδοση ...	108
2. Κράτησε χώρο για το μη λεκτικό στοιχείο στην αφήγηση	114
3. Να έχεις επίγνωση της μουσικότητας της αφήγησης	115
Τεχνική;	121
Ερωτική απλότητα	123
Χωρίς φόβο (ούτε έπαρση ούτε τελειομανία)	125
Ελαφράδα κι ελευθερία (και πάλι ο κόσμος των αοράτων)	127
«Παρουσία» χωρίς «παράσταση»	129
Για την «παρουσία», ποιες αρετές μάς είναι χρήσιμες, ποιες όχι;	132
Με ποιο κομμάτι του εαυτού μας αφηγούμαστε; ...	134
Ένα σημαντικό ερώτημα: Υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στην αφήγηση και στο θεατρικό μονόλογο;	135
Λίγες πρακτικές προτάσεις	141
Ρεπερτόριο	142
Πώς προετοιμάζουμε την αφήγηση ενός παραμυθιού	144
Λίγες «μαγικές» προτάσεις	155
ΜΕΡΟΣ IV	
«Ο Καημός» – Συμβολική προσέγγιση	159
Προσέγγιση του «Καημού» με βάση το κείμενο αναφοράς	169
Ο (δικός μου) «Καημός»	189
Ενδεικτική βιβλιογραφία	201

Λίγα λόγια πριν από την εισαγωγή

Η Nicole Belmont λέει πως η αφήγηση είναι πλασμένη από ατέλειες – το ίδιο κι αυτό εδώ το μικρό βιβλίο. Επειδή ένα μεγάλο μέρος του προέρχεται από «προφορική παράδοση» σπουδαίων παραμυθάδων – σημειώσεις που μάζευα για χρόνια από πολύτιμα εργαστήρια και συναντήσεις–, τώρα, στην προσπάθειά μου να βάλω σ' ένα ενιαίο κείμενο τις προσωπικές μου σκέψεις μαζί με όσα παρέλαβα γύρω από την αφήγηση, αυτό που προκύπτει έχει τις ατέλειες της προφορικότητας (επαναληπτικότητα και πλεονασμούς) – ελπίζω όμως να έχει και τη ζωντάνια της.

Το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερα μέρη: Τι είναι παραμύθι; – Τι είναι παραμυθάς; – Η αφήγηση είναι τέχνη; – Συμβολική προσέγγιση του «Καημού».

Ύστερα από σκέψη, κατέληξα να προτείνω μια πολύ μικρή, «ενδεικτική» βιβλιογραφία, ενώ κάθε φορά που λέω κάτι που δεν είναι δικό μου, αναφέρω αμέσως την πηγή, σχεδόν πάντα προφορική: τις περισσότερες φορές, ο Henri Gougaud, ο δάσκαλός μου που τιμώ.

Εισαγωγή

Τι είναι παραμύθι; Τι είναι παραμυθάς; Η σύγχρονη αφήγηση είναι «παράδοση»; Αν ναι, από ποιους παράλαβαμε, σε ποιους παραδίδουμε; Η αφήγηση είναι τέχνη; Υπάρχουν θεμιτές και αθέμιτες τεχνικές αφήγησης; Υπάρχει «ιδανικός» αφηγητής; Υπάρχει κάτι πίσω από την αφέλεια και το εξωπραγματικό στοιχείο στα μαγικά παραμύθια ή είναι ανώδυνες ιστοριούλες που φτιάχτηκαν σε καιρούς αγραμματοσύνης ή και ακόμα πιο παλιά, σε εποχές απόλυτης ανυπαρξίας γραφής, από απαίδευτους, και γι' αυτό απευθύνονται σε απαίδευτους, δηλαδή πια μονάχα στα μικρά παιδιά;...

Το θέμα είναι τεράστιο. Πολλές οι θεωρίες, οι γνώμες κι οι απόψεις – συχνά αντιφατικές, συχνά εκφρασμένες με πάθος. Δε θα τολμήσω να αναζητήσω ορισμούς και οριοθετήσεις. Μονάχα, μια και για μένα το παραμύθι είναι παράδοση, θα 'θελα να παραδώσω αυτά που παρέλαβα από τους δασκάλους μου που, εκτός από την ανθρωπολόγο Nicole Belmont, κανείς τους δεν ήταν επιστήμονας – λαογράφος ή γλωσσολόγος ή εθνολόγος ή ανθρωπολόγος ή σημειολόγος ή ψυχαναλυτής ή... – αλλά ήταν όλοι τους παραμυθάδες, όπως κι εγώ.

Κι οι παραμυθάδες είναι μεγάλοι ψευταράδες, που όμως λένε πάντα την αλήθεια. Αυτή την αυθαίρετη αλή-

θεια που παρέλαβα θα ήθελα να καταθέσω, με κάμποσες επαγωγικές σκέψεις από τη δική μου εμπειρία, ελπίζοντας κάποιοι να θελήσουν να την παραλάβουν κι αφού πετάξουν ό,τι τους είναι περιττό κι ανώφελο και προσθέσουν το δικό τους λιθαράκι, να την παραδώσουν με τη σειρά τους σε άλλους κι εκείνοι σε άλλους.

Θα ήθελα να τονίσω ότι η προσέγγισή μου είναι πρακτική, γι' αυτό και δεν απευθύνομαι σε θεωρητικούς του παραμυθιού αλλά σε δυνάμει παραμυθάδες. Ποιος μπορεί να αφηγηθεί; Για μένα, όλοι! Όχι όλα τα παραμύθια, όχι όλες τις στιγμές, αλλά όλοι – ο καθένας με τον τρόπο το δικό του.

Για μένα, το κριτήριο που καθορίζει αν κάποιος είναι παραμυθιάς δεν είναι η όποια τεχνική ούτε το πλούσιο ρεπερτόριο ούτε η θεωρητική του γνώση, αλλά αν αυτός που άκουσε το παραμύθι θα συγκινηθεί (συνκινηθεί μαζί με τον παραμυθά, μαζί με το παραμύθι), αν θα το θυμηθεί και θα θελήσει να το πει σε άλλους. Με άλλα λόγια, παραμυθιάς είναι αυτός που ξέρει ένα παραμύθι –κι ένα μονάχα αρκεί– κι όταν το λέει, κάποιοι από αυτούς που τον ακούνε (αλίμονο, όχι όλοι) λαχτράνε να το παραλάβουν και να το παραδώσουν με τη σειρά τους σε άλλους – το κριτήριο, λοιπόν, είναι αν έγινε η «παράδοση». Και η «παράδοση» γίνεται πάντα αν οι σχέσεις μέσα σ' αυτό το τρίγωνο –αυτόν που λέει το παραμύθι, αυτόν που ακούει το παραμύθι και το ίδιο το παραμύθι– είναι ζωντανές.

Όσο για τη σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού των παραμυθιών, το αθέατο κομμάτι τους που είναι το συμ-

βολικό τους στοιχείο, η προσέγγισή μου θα είναι και πάλι πρακτική, τονίζοντας ότι η ερμηνεία των συμβολισμών έχει πολλά δυσπρόσιτα επίπεδα αλλά το μόνο εύληπτο για τους παραμυθάδες είναι η προσωπική ματιά – για τι πράγμα νιώθεις εσύ βαθιά μέσα σου ότι σου μιλάει το παραμύθι. Αυτό σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ότι οι προσεγγίσεις των παραμυθιάδων είναι υποχρεωτικά επιφανειακές. Η συμβολική ερμηνεία απαιτεί κατάδυση στο μυθικό υλικό που πλάστηκε με τη γλώσσα του ασυνείδητου – είναι ψυχικό υλικό. Τα μαγικά παραμύθια μιλάνε για το *όλο*, που σημαίνει για τη σχέση του ανθρώπου με το σύμπαν, με τον κόσμο των πνευμάτων, με τα ορυκτά, τα φυτά, τα ζώα, τους προγόνους, τους συνανθρώπους, την οικογένεια: μιλάνε για την ίδια την ανθρώπινη ψυχή, γι' αυτό και ο καθένας από μας, αν θέλει να τα ερμηνεύσει, οφείλει να το κάνει με το υλικό που έχει μέσα στην ψυχή του – τόσο πανανθρώπινο αλλά και τόσο διαφορετικά εκφρασμένο στο κάθε άτομο. Και στο ερώτημα: «Είναι απαραίτητο αυτός που λέει ή αυτός που ακούει παραμύθια να αναζητά τους συμβολισμούς τους και να επιχειρεί να τα ερμηνεύσει;» θα απαντήσω αμέσως ότι καθόλου δεν είναι απαραίτητο. Όμως, εγώ δούλεψα με παραμυθάδες που έκαναν συμβολική ανάλυση των μαγικών παραμυθιών και για μένα αυτή η διπλή ματιά – στα παραμύθια και μέσα μου – ήταν αποκαλυπτική και τόσο ελκυστική που θα ήθελα να μοιραστώ με όλους όσοι θα κρατήσουν στα χέρια τους αυτό το βιβλίο και αγαπούν τα μαγικά παραμύθια τουλάχιστον την πληροφορία ότι

το στοιχείο αυτό –είτε θα ήθελαν να το αγγίξουν είτε όχι– υπάρχει.

Γι' αυτό και στο τελευταίο μέρος του βιβλίου θα επιχειρήσω με τρόπο συνοπτικό, πρακτικό και αυθαίρετο (όπως κάθε τέτοιου είδους ανάλυση), τη συμβολική προσέγγιση του «Καημού» – του πιο αγαπημένου μου από όλα τα παραμύθια. Τον «Καημό» τον πρωτάκουσα από την αφηγήτρια Αγνή Στρουμπούλη (καθισμένη στον καναπέ της, δίπλα της σε απόσταση ανάσας) και συγκλονίστηκα – πώς να την ευχαριστήσω; Η προσέγγισή μου θα γίνει με βάση τη διδασκαλία του Hamadi, Βέλγου αφηγητή μαροκινής καταγωγής που πρώτος αυτός με μύησε στο συμβολισμό των μαγικών παραμυθιών. Όμως, ως προς την αθέατη πλευρά τους, πιο πολύ από όλους τους παραμυθάδες με επηρέασαν οι συναντήσεις και οι κουβέντες που είχα με την ανθρωπολόγο Άννα Αγγελοπούλου – της χρωστάω.

ΜΕΡΟΣ Ι

Τι είναι παραμύθι;

*«Λόγος εύθραυστος κι αθάνατος,
φαινομενικά ανώδυνος,
που όμως φέρει το νόημα της ζωής».*

HENRI GOUGAUD

Μια φορά κι έναν καιρό, έναν παλιό καιρό, όταν ο άνθρωπος άρθρωσε νοήμονα λόγο, λένε πως γεννήθηκε ο πρώτος παραμυθιάς και το πρώτο μυθολόγημα (να 'ταν μύθος, να 'τανε παραμύθι;)...

Η λέξη «παραμύθι» (παρά+μύθος) προέρχεται από το ρήμα «παραμυθούμαι»: δίνω θάρρος, προτρέπω, παρηγορώ, ανακουφίζω, υποστηρίζω. Παραμυθητής ήταν στην αρχαιότητα αυτός που έδινε παρηγοριά. Παρηγοριά λοιπόν το παραμύθι, όμως υπάρχει και η (λανθασμένη για μένα) αντίληψη πως είναι παραπαίδι του μύθου. Ας σημειώσουμε ότι στην αρχαία Ελλάδα το παραμύθι δηλωνόταν με τη λέξη «μύθος» και αυτό ισχύει ακόμα και σήμερα σε ορισμένα μέρη του τόπου μας,

όπου «μύθος» μπορεί να σημαίνει πολλά είδη προφορικής παράδοσης (μύθος ή παραμύθι ή παράδοση ή...). Επειδή αυτοί οι όροι συχνά επικαλύπτονται όταν δεν είναι σαφές για ποιο είδος πρόκειται, προτείνω αυθαίρετα τον ευρύτερο όρο «μυθολόγημα», αλλά διευκρινίζω ότι όταν αναφέρομαι σε λόγια επώνυμων μυθολόγων, τα παραθέτω με τον όρο που επιλέγουν εκείνοι.

Μια σύντομη αναφορά στη διαφορά ανάμεσα στο μύθο και στο παραμύθι:

Σήμερα οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν ότι ο μύθος και το παραμύθι είναι είδη δυσδιάκριτα, παρ' ότι ο μύθος θεωρείται ιερός λόγος που αφορά συλλογικά πεπρωμένα, ενώ το παραμύθι ψυχαγωγικός λόγος με την ευρύτερη έννοια της αγωγής της ανθρώπινης ψυχής, που όμως βρίσκεται στον αντίποδα του ιερού λόγου, γιατί βασίζεται στη σύμβαση ότι θα πούμε ψέματα (αν και, όπως λέει η Nicole Belmont, όταν δηλώνεται το ψέμα υπονοεί μια κρυμμένη αλήθεια). Επίσης θα πρέπει να διακρίνουμε ότι, από τη μια πλευρά, ο ιερός λόγος των μύθων μιλάει για θεούς και ήρωες που έχουν ονόματα, έχουν πατρίδα (για παράδειγμα, ο μύθος του Οιδίποδα που εκτυλίσσεται στο βασίλειο της Θήβας), κι από την άλλη, ο ταπεινός λόγος των παραμυθιών μιλάει για κοινούς ανθρώπους που ούτε καν έχουν ονόματα (εκτός αν έχουν παρωνύμιο, όπως Χιονάτη, Σταχτοπούτα, Κοντορεβιθούλης ή ένα πολύ διαδεδομένο όνομα, όπως Μαριώ ή Γιαννάκης) και γίνονται βασιλιάδες σ' ένα βασίλειο που κι αυτό είναι χωρίς όνομα και χω-

ρίς ιστορία – με δυο λόγια, στα παραμύθια οι ήρωες είναι πιο αρχετυπικοί, λιγότερο «ανθρώπινοι» από τους ήρωες των μύθων.

Για μένα, μύθος και παραμύθι πραγματεύονται τα «όρια» αλλά όχι πάντα με τον ίδιο τρόπο. Ο μύθος συχνά βασίζεται στην υπέρβαση των ανθρώπινων ορίων (ύβρις) και στην τιμωρία αυτής της υπέρβασης (νέμεσις), γι' αυτό και συνήθως έχει κακό τέλος. Αντίθετα, το παραμύθι ενώ μιλάει κι αυτό για την τήρηση ορίων ανάμεσα στο θεμιτό και στο αθέμιτο –ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα παραμύθια που αναφέρονται στο τελετουργικό του γάμου, όπου ο κατάλληλος σύζυγος δεν πρέπει να αναζητηθεί ούτε πολύ κοντά, δηλαδή μέσα στην οικογένεια (οπότε υπάρχει αιμομιξία), ούτε όμως πολύ μακριά, στον κόσμο των μαγισσών, των στοιχειών και των δράκων, όπου παραφυλάει ο θάνατος, αλλά στη σωστή απόσταση που προτείνουν οι κανόνες της εξωγαμίας – πάνω απ' όλα μιλάει για τη μετάβαση από τον κόσμο της φύσης στον κόσμο του πολιτισμού, από τον κόσμο του παιδιού στον κόσμο της ενηλικίωσης. Η μετάβαση αυτή απαιτεί από τον ήρωα ή την ηρωίδα να ξεπεράσει τον παλιό εαυτό του, να ξεπεράσει τα «όρια» από το ζώο στον άνθρωπο, από το παιδί στον «μεγάλο», γι' αυτό και, για να ενισχύσει το άτομο στο να ξεπεράσει το φόβο τού (κάθε είδους) μεγαλώματος, σχεδόν πάντα έχει καλό τέλος. Επίσης, διαφορά υπάρχει στη διαπραγματέυση των ορίων: Στους μύθους διαπραγματεύεσαι με άλλους –έστω, τους θεούς– ενώ στα παραμύθια διαπραγματεύεσαι με τον

εαυτό σου και είτε εγκλωβίζεσαι στις απώλειές σου είτε μετακινείσαι, που πάει να πει: Πεθαίνεις ή αυτονομείσαι.

Το βέβαιο είναι ότι από την αρχή του λόγου υπήρξαν μυθολογήματα και, με την έλευση της γραφής, πολλές χιλιάδες χρόνια αργότερα, έχουμε και τις πρώτες –ελάχιστες– καταγραφές.

Μόλις στα μέσα του 16ου μ.Χ. αιώνα (το 1550, στη Βενετία), έχουμε την πρώτη έκδοση συλλογής λαϊκών παραμυθιών, *Le Piacevoli Notti* από τον Τζιανφραντσέσκο Στραπαρόλα (κατ' άλλους, όπως η Nicole Belmont, από τον Βοκκάκιο που, με το *Δεκαήμερο*, προηγήθηκε κατά δύο αιώνες): ακολούθησε η συλλογή του Τζιανμπατίστα Μπαζίλε *Lo Cunto de li cunti* (το 1634, στη Νάπολη) και μετά, στα τέλη του 17ου (1697), η περίφημη συλλογή του Σαρλ Περρό *Contes de ma mère l'Oye*, με οχτώ μόνο διασκευασμένα παραμύθια προφορικής παράδοσης, και στις αρχές του 19ου (1812) η συλλογή των αδερφών Γκριμ *Kinder – und Hausmärchen*, με διακόσια έντεκα λαϊκά παραμύθια: πρόκειται για συλλογή-σταθμό που, κυρίως λόγω του κινήματος του ρομαντισμού, συνοδεύτηκε από τεράστια άνθηση της λαογραφικής έρευνας και από καταγραφές παραμυθιών σε ολόκληρο τον κόσμο – και βέβαια και στην Ελλάδα.

Ας σημειώσουμε ότι η πρώτη συλλογή ελληνικών λαϊκών παραμυθιών έγινε από τον Αυστριακό Johann Georg Von Hahn και εκδόθηκε στη Λειψία το 1864, σε

γερμανική μετάφραση. Η πρώτη έκδοση στα ελληνικά έγινε από τον Δανό Jean Pio το 1879 στην Κοπεγχάγη και περιλάμβανε ένα μέρος της συλλογής του Hahn (30 παραμύθια) μαζί με 17 παραμύθια από την προσωπική συλλογή του Jean Pio.

Μπαίνει ο 20ός αιώνας με τις μεγάλες επαναστάσεις, τους δύο παγκόσμιους πολέμους, την εξέλιξη της τεχνολογίας και τη σταδιακή κυριαρχία της εικόνας. Ο γραπτός λόγος έχει γίνει κτήμα των πολλών. Η παλιά προφορικότητα συρρικνώνεται. Μετά το δεύτερο μεγάλο πόλεμο, ενώ οι εκδόσεις παραμυθιών, λαϊκών και μη, πολλαπλασιάζονται, οι παραμυθάδες έχουν σχεδόν εξαφανιστεί...

Κι εκεί που όλα έδειχναν πως όλα χάθηκαν για το λαϊκό παραμύθι της προφορικής παράδοσης, έξαφνα, στις αρχές της δεκαετίας του '70, η «επανάσταση» των παραμυθιών. Υπάρχουν Γάλλοι παραμυθάδες που θεωρούν ότι ήταν μια φυσική συνέπεια του Μάη του '68, όπου ένα από τα συνθήματα των φοιτητών ήταν «η φαντασία στην εξουσία» – και μπορεί αυτό να είναι αλήθεια, για το γαλλόφωνο χώρο. Όμως αυτή η έκρηξη έγινε συγχρόνως και στον αγγλόφωνο χώρο και στη Γερμανία και στη Σκανδιναβία και με απίστευτη ταχύτητα εξαπλώθηκε παντού. Σήμερα, για παράδειγμα, μόνο στη Γαλλία υπάρχουν 3.000 επαγγελματίες παραμυθάδες και 250 ετήσια φεστιβάλ παραμυθιών.

Άραγε γιατί αυτή η επιστροφή σε κάτι τόσο πρωτόγονο και απλοϊκό που μπορεί να ανθήσει μόνο μέσα από τον προφορικό λόγο – είδος υποβαθμισμένο; Κι

άραγε γιατί τις τελευταίες δεκαετίες γράφτηκαν τόσα και τόσα για τη συμβολική και ψυχαναλυτική ερμηνεία των παραμυθιών;

Μήπως υπάρχει μια ζωτική ανάγκη να αντισταθεί ο ταπεινός προφορικός λόγος (που είναι γεμάτος ολοζώντανες εικόνες) στην κυρίαρχη ηλεκτρονική εικόνα; Μήπως, όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, ακριβώς επειδή η εικόνα βρίσκεται πιο κοντά στον προφορικό από ό,τι στο γραπτό λόγο, η αφήγηση, με τη ζεστασιά της άμεσης, ζωντανής σχέσης ανάμεσα σε πομπούς και δέκτες, καλείται να εξανθρωπίσει την ψηφιακή επικοινωνία κι αυτό ωθεί στο να ξανακουστεί το «Πες μου ένα παραμύθι»;...

Όμως, τι είναι παραμύθι;

Ας πούμε πρώτα τι δεν είναι. Δεν είναι παραλογοτεχνία. Υπάρχει η αντίληψη ότι τα λαϊκά παραμύθια είναι ένα είδος λογοτεχνίας χαμηλού επιπέδου, κατά κάποιον τρόπο ένα είδος λογοτεχνίας των αναλφάβητων και αδαών, εξού και η παρανόηση ότι τα παραμύθια είναι μόνο για τα παιδιά – και, κατά κύριο λόγο, για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, επειδή είναι απάιδευτα. Όμως, τα παραμύθια δεν αποτελούν γραπτή «λογοτεχνία» (άλλους στόχους υπηρετούν), έστω κι αν υπάρχουν παραλλαγές με εξαιρετική γλώσσα, χάρη στην προφορική κότητα που τόσο μπορεί να μας ξαφνιάσει με την εκθαμβωτική γλωσσοπλασία της. Μια άλλη εσφαλμένη αντίληψη είναι ότι τα παραμύθια είναι διδακτικά. Είναι

αλήθεια ότι μας μαθαίνουν τα μυστικά της ζωής, όμως δεν είναι άμεσα διδακτικά, με την έννοια ότι δε μας δίνουν «πληροφορίες». Τι είναι λοιπόν αυτό το είδος προφορικής λογοτεχνίας που μοιάζει ταπεινό κι ανώδυνο, αδέξιο, αφελές, άτεχνο;

Είναι κάτι θαυμαστό και παράξενο...

1. Λόγος προφορικός
2. Λόγος παλιός
3. Λόγος οικουμενικός-επαναστατικός
4. Λόγος ονειρικός-ποιητικός
5. Λόγος συμβολικός
6. Λόγος μύησης
7. Φτου ξελευτερία

1. Λόγος προφορικός

Λόγος που γεννήθηκε σε εποχές απόλυτης προφορικότητας και επέζησε μέσα από την προφορικότητα. Λόγος μη παγιωμένος, ανοιχτός στην ποιότητα της στιγμής –της κάθε στιγμής που λέγεται ένα παραμύθι– και ακριβώς γι' αυτό ατελής, που πάει να πει ζωντανός. Ένα λαϊκό παραμύθι γραμμένο στο χαρτί μοιάζει σαν να χάνει κάτι από τη μαγεία του κι αντίθετα να «κερδίζει» σε απλοϊκότητα. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι η αντίληψη πως τα παραμύθια είναι μόνο για τα παιδιά αναπτύχθηκε την εποχή των μεγάλων καταγραφών.

Τονίζω ότι το παραμύθι είναι προφορικός λόγος γιατί η ίδια του η δομή απαιτεί φωνούμενο λόγο. «Δε δια-

βάζεται» ένα παραμύθι προφορικής παράδοσης, ούτε αποστηθίζεται με βάση μια γραπτή παραλλαγή του, γι' αυτό και δεν προσφέρεται να ερμηνευτεί από ηθοποιό σαν να ήταν θεατρικό κείμενο. Δεν είναι «κείμενο». Είναι ζωντανός, άμεσος προφορικός λόγος, με τη δυναμική της προφορικής λογοτεχνίας και τη βιωματική της διάσταση. Ο Ong γράφει πως ο φωνούμενος λόγος είναι «ο λόγος στην καθαρότερη μορφή του, στην πιο ανθρώπινη και θεία μορφή του».

Κατά τον Jack Goody, η αποστήθιση συνδέεται με τον αλφαριθμητισμό. Η προφορική μνήμη δεν παύει να μετασχηματίζει αυτό που θέλει να επαναλάβει, ενώ η έννοια της μνημονικής ικανότητας που χρησιμοποιείται στις εγγράμματες κοινωνίες συνδέεται με την απομνημόνευση και την πιστή αναπαραγωγή. Ο ραψωδός «θυμάται» με έναν παράξενα δημόσιο τρόπο: Ό,τι θυμάται δεν είναι απομνημονευμένο κείμενο, αφού δεν υπάρχει κάτι τέτοιο, αλλά θέματα και λογότυποι που άκουσε από άλλους ραψωδούς – αυτά τα θυμάται με διαφορετικό πάντα τρόπο. Όμως και στην ελληνική κλασική αρχαιότητα, κανείς, εκτός από τους ατάλαντους ρήτορες, δε μιλούσε με βάση κείμενο προετοιμασμένο λέξη προς λέξη. Οι επικοί ποιητές όλων των εποχών κι όλων των τόπων ποτέ δεν απομνημονεύουν κατά λέξη την ποίησή τους αλλά «θυμούνται» και δημιουργούν.

Ο τόπος του παραμυθιού βρίσκεται στις εσχατιές των ορίων ανάμεσα στη μνήμη και στη λήθη. Κατά τη Nicole Belmont, απόδειξη αυτής της οριακής κατάστασης αποτελούν τα «τυφλά μοτίβα» και τα «συνοπτικά

μοτίβια» που συναντάμε συχνά στα παραμύθια. Παράδειγμα τυφλού μοτίβου: Σε παραλλαγή της «Σταχτοπούτας», ο αφηγητής «θυμάται» ότι η ηρωίδα χάνει το γοβάκι της, αλλά «ξεχνάει» ότι αποτελεί αντικείμενο αναγνώρισης από το βασιλόπουλο και η αναγνώριση γίνεται με δαχτυλίδι, όπως στην «Τομαρού». Συνοπτικό μοτίβο έχουμε όταν ο αφηγητής «εξαφανίζει ξαφνικά» πρόσωπα που δεν ολοκλήρωσαν το ρόλο τους. Τα τυφλά και τα συνοπτικά μοτίβια έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί συχνά μεταφέρουν ένα κρυφό ή χαμένο μήνυμα.

Οι παραλλαγές είναι ένα κράμα από μνήμη και λήθη. Όταν η μνήμη διατηρεί το ουσιώδες, το παραμύθι παραμένει ζωντανό. Μόνο η δημιουργική μνήμη, αδερφή της λήθης, μπορεί να σώσει τα παραμύθια. Η προφορική μνήμη διαφέρει από την κειμενική μνήμη, γιατί διαθέτει «σωματικό υλικό», δηλαδή λειτουργεί με βάση τις πέντε αισθήσεις. Ο αφηγητής βλέπει τις εικόνες της ιστορίας, ακούει τη μουσική της, τις κραυγές των πουλιών, το κλάμα του μωρού, το βουητό του θεριού, το θρόισμα των φύλλων, οσμίζεται και γεύεται το ζεστό ψωμί που του ζεσταίνει τις παλάμες –το ψωμί του ήρωα– και δημιουργεί κάθε φορά, σαν να ήταν η πρώτη φορά, την ίδια πανάρχαιη ιστορία.

Η προφορικότητα έχει τα δικά της χαρακτηριστικά: Έχει επαναλήψεις, έχει πλεονασμούς, έχει λογοτυπική δομή. Αυτά θα τα σεβαστούμε, όχι στη μορφή μιας παλιότερης, δοκιμασμένης παραλλαγής, αλλά «με δικά μας λόγια».